

způsobiti největší prospěch, jako nesprávným užíváním může natropiti nejvíce škod.

Je tedy zjevno, že se rétorika neobmezuje na jeden určitý rod předmětů, nýbrž že se podobá dialektice a že jest užitečná, a mimo to, že jejím úkolem není přemlouvání, nýbrž aby dbala toho, co jest v každé jednotlivé věci přesvědčivé, jako je tomu ve všech ostatních vědách (*technai*). Neboť ani lékařství nemá cílem, aby učinilo zdravým, nýbrž aby v mezích možnosti k tomu cíli vedlo. Vždyť i to náleží k jeho působnosti, aby správným způsobem sloužilo také těm, kdo nemohou dosíci plného zdraví.

Konečně jsme viděli, že úkolem rétoriky jest, abychom poznali, co je skutečně přesvědčivé i co je přesvědčivé jenom zdánlivě, zrovna jako v dialektice běží o skutečný i zdánlivý sylogismus; neboť sofistický sylogismus čili klamný úsudek netkví v schopnosti, nýbrž v úmyslu. Rozdíl jest jenom v tom, že zde, v rétorice, bude vždy řečníkem jeden s hlediska vědeckého poznání, druhý s hlediska svého úmyslu, kdežto tam každý může býti sofistou jenom s hlediska úmyslu, ale dialektikem nikoli s hlediska úmyslu, nýbrž pouze s hlediska schopnosti.

Pokusme se však promluvití právě o návodu k řečnictví, jak a pomocí kterých prostředků budeme moci dosíci vytčeného cíle. Určeme tedy opět předem výměr rétoriky a potom pojednejme o ostatním.

2. *Důkazy. Povaha řečnickova a city posluchačů. Enthymemata a příklady.*

Řekněme, že rétorika jest schopnost vypořizovati možnou přesvědčivou stránku každé jednotlivé věci. Neboť to není úkolem žádné jiné vědy. Z ostatních věd totiž každá

jest schopna poučovat a přesvědčovat ve svém vlastním oboru, na příklad lékařství v tom, co jest zdravé a co nemocné, geometrie v poměrech prostorových veličin, aritmetika v poměrech číselných, a podobně ostatní umění a vědy. Avšak rétorika podle mého mínění jest umění, jež je s to takřka v každém daném případě vystihnouti, co je přesvědčivé. Proto také tvrdíme, že její vědní obor není omezen na zvláštní rod předmětů.

Dokazovací prostředky jsou jednak neumělé, přirozené, jednak umělé. Neumělými nazýváme vesměs ty, jež jsme nepřipravili my, ale jež jsou již předem dány, na příklad svědkové, příznání při vyšetřování, listiny a pod.; k umělým náležejí ty, jež mohou býti připraveny podle vědeckých pravidel a námi. A tak oněch prvních je třeba jenom užívatí, kdežto ty druhé musíme sami vynaléztí.

Dokazovacích, přesvědčovacích prostředků, jež se působí řečí, jsou tři druhy; buď totiž tkví v řečnickově povaze nebo ve způsobu, do jakého rozpoložení uvede posluchače, anebo konečně v řeči samé, která je působí tím, že je buď dokazuje, nebo se zdá, že je dokazuje.

Povahou řečnickovou se působí, je-li vylíčení řečí takové, že řečníka učiní hodnověrným; neboť mravně dobrému muži věříme více a dříve jako vůbec ve všech věcech, tak zvláště tam, kde není možná naprostá přesnost a jistota, ale je možná pochybnost. Avšak i toho účinku musí býti dosaženo řečnickým výkonem a nemůže býti výsledkem mínění, jež máme předem o řečníkovi, jaký jest. Neboť není tomu tak, jak někteří theoretikové řečnictví míní, kteří řečnickovu poctivost nepočítají k umění, jež by mělo vliv na přesvědčivost, nýbrž je to, abychom tak řecli, mravní povaha, jež téměř nejvíce rozhoduje, pokud se týče víry.

Za druhé rozpoložením posluchačů se působí, vzbudí-li se v nich řečí určitý cit. Neboť se nerozhodujeme stejně, máme-li zármutek nebo radost, jsme-li zaniceni láskou nebo plni nenávisť; a pouze k tomu cíli také, jak jsme řekli, zařizují svůj výklad dnešní theoretikové řečníctví. O tom tedy jednotlivě promluvíme obsírněji, až budeme pojednávat o citech.

Řečí se konečně vzbuzuje víra posluchačů, kdykoli z toho, co je v každé jednotlivé věci přesvědčivé, ukážeme něco jako pravdivé, anebo také jenom, aby se tak jevílo.

Ježto tedy přesvědčovací prostředky mají původ v těch věcech, je zřejmo, že ty tři věci náležejí k působnosti toho, kdo je schopen učinit závěry, vyzkoumati a poznati mravní povahy a přednosti a za třetí rozuměti citům, co každý jest a jaký jest, z čeho vzniká a jak. A tak skutečnost ukazuje, že rétorika jest, abychom tak řekli, druhem odnože dialektiky a nauky, jež pojednává o mravních povahách a kterou plným právem jest nazývati naukou politickou. Proto se také rétorika a její pestilatéle skrývají pod podobou politiky jednak z nedostatku vzdělání, jednak z chlubnosti nebo i z jiných lidských důvodů. Jak jsme totiž řekli hned na začátku, jest částí a obrazem dialektiky; neboť ani jedna, ani druhá není takovou vědou, že by se týkala určitě vymezeného vědního oboru a jeho podstaty, nýbrž obě jsou jenom druhem schopnosti opatření důvody.

Tím je tedy asi dost pověděno o jejich významu a o jejich vzájemném poměru.

S přesvědčovacími prostředky, jež se získávají skutečným nebo zdánlivým dokazováním, je tomu zrovna tak, jako i v dialektice. Je to totiž buď návod nebo sylogismus anebo zdánlivý sylogismus; neboť příklad jest ná-

vodem a enthymema sylogismem. Enthymematem nazýváme řečnický úsudek, příkladem řečnický návod. Všichni řečníci získávají přesvědčovací prostředky tím, že uvádějí buď příklady nebo enthymemata; jiného druhu není. A tak je-li skutečně naprosto nutno, aby každý, kdo chce něco dokazovat, činil to buď sylogismem nebo návodem — je nám to jasné již z Analytik —, musí také obojí býti totožné s oním jedním i druhým. Jaký je však rozdíl mezi příkladem a enthymematem, je zřejmo z Topiky. Tam jsme totiž již dříve pojednali o sylogismu a o návodu a řekli jsme, že předně tam je to návod a tu příklad, když dokazujeme na mnoha podobných případech, že se něco má tak a tak, a za druhé, že tam se to nazývá sylogismem a tu enthymematem, když se ukazuje, že za jistých daných předpokladů něco jiného buď vůbec nebo zpravidla vyplývá proto, že ony předpoklady právě jsou dány.

Je zřejmo, že každý z obou druhů veřejného řečnění má svou hodnotu; neboť, jak jsme řekli již v Methodice, je tomu podobně také tu. Jeden způsob řečnění jest totiž zaměřen především na příklad, druhý na enthymema, a řečníci jsou rovněž jednak paradeigmatiky, uvádějí příklady, jednak enthymematiky, užívají enthymemat. Přesvědčivé jsou tedy neméně řeči, jež uvádějí příklady, ale více znepokojují řeči, užívající enthymematu.

O důvodu toho u obou a o způsobu, jak se jich má užívati, promluvíme později; teď se však pokusme určití spíše pouze věc.

Je to totiž tak, že to, co jest přesvědčivé, je přesvědčivé pro někoho, a sice že přesvědčivé a hodnověrné jest buď bezprostředně samo sebou, nebo teprve tím, že, jak se zdá, jest dokázáno něčím, co samo sebou zaslужuje víry. Žádná věda a umění však nepřihlíží k jednotlivině, jako

na příklad lékařství nehledí k tomu, co je zdravé pro Sokrata nebo Kalliu, nýbrž k tomu, co je zdravé pro člověka tak a tak utvářeného nebo pro lidi tak a tak utvářené — neboť to je zvláštnost vědy, kdežto jednotlivina jest něčím neomezeným a nemůže býtí předmětem vědy. A tak ani rétorika nebude uvažovat o obyčejném mínění jednotlivce, na příklad Sokrata nebo Hippia, nýbrž lidí takových a takových, zrovna jako dialektika. Neboť ani ta netvoří závěry z toho, co se namane — vždyť i lidem blouznivým leccos napadá —, nýbrž z toho, co potřebuje odůvodnění, kdežto rétorika vychází od toho, co již bývá předmětem porady.

Její oblasti jsou však věci takového druhu, o kterých se radíme a o nichž není žádná soustavná vědy; a jejími posluchači jsou lidé, kteří nejsou s to, aby najednou přehlédlí mnohost věcí, ani aby usuzovali z delší myšlenkové řady. A radíme se o věcech, jež, jak se zdá, mohou býtí tak nebo jinak. Neboť o věcech, jež se nemohou dítí jinak nebo jinak býtí nebo se mít, neradí se nikdo, pokud je pojímá v tomto smyslu; vždyť by mu to nic neprosnělo.

Závěry a důsledky se mohou vyvozovati jednak ze závěrů dřívějších, jednak sice z vět, jež nejsou výsledkem závěrů, ale jež samy vyžadují úsudkového postupu, poněvadž nejsou obecně uznaným míněním. Co se týče prvního druhu, je pro posluchače nutné nesnadno pro dlouhou řadu je sledovat — neboť se předpokládá, že ten, kdo má rozhodovat, je prostý muž —; závěry druhého druhu však nejsou přesvědčivé, poněvadž nejsou odvozeny z nepopírných a obecně uznaných pravd. Proto se enthymematu a příkladu musí užítí pro věci, jež většinou mohou býtí také jinak — a to příkladu jako návod, enthymematu jako sylogismu —; a za druhé musí se

skládat z několika málo vět, v mnoha případech dokonce z méně vět než první sylogismus. Jestliže totiž něco z toho jest obecně známé, nemusí je řečník vůbec teprve říci, neboť posluchač si je sám přimyslí. Na příklad, aby se řeklo, že Dorieus zvítězil v závodě počténém věncem, stačí jen říci, že zvítězil v olympijských hrách; není již třeba přidávat, že vítěz v Olympii bývá věncem, poněvadž to každý ví.

Ježto však řečnické úsudky jenom zřídka bývají odvozeny z naprosto nutných vět — neboť to, o čem se má rozhodovat a uvažovat, může ve většině případech býtí také jinak; vždyť to, co lidé konají, jest předmětem porady a úvahy, všechno lidské konání náleží však k oblasti právé jmenované a skoro nic z toho do kategorie nutnosti —, a ježto se dále na to, co se většinou přihází a je možné, musí usuzovati z toho, co je podobné, jako na nutné z nutného — i to je nám známo z Analytiky —, je zřejmo, že to, z čeho se tvoří enthymemata, jednak sice jest nutné, jednak však z největší části bývá skoro zpravidla. Neboť řečník tvoří enthymemata z toho, co je pravděpodobné a z vnějších známek, takže jedno i druhé musí odpovídat oněm nahoře. Pravděpodobné totiž jest, co se stává zpravidla, ale ne prostě, jak někteří vymezují, nýbrž jenom to, co v oblasti věcí, jež mohou býtí také jinak, má se k předmětu, vzhledem k němuž jest pravděpodobné, tak, jako obecné k zvláštnímu; jedna část vnějších známek má se tak, jako zvláštní k obecnému, druhá část jako obecné k zvláštnímu. Ta část, jež má povahu nutnosti, nazývá se důkazným znakem, kdežto druhá část, jež té povahy nemá, nemá zvláštního jména, jež by označovalo její druhový rozdíil.

Nutným nazývám to, z čeho se tvoří úsudek, závěr. Proto také známka (*sêmeion*), která má tuto vlastnost,